УДК 342.9:349.6
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.83

**ДОНЧЕНКО М. В.**

# АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ

# ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE EXERCISE OF CITIZENS' RIGHT TO A SAFE NATURAL ENVIRONMENT: ESSENCE, CONTENT AND FEATURES

Актуальність статті полягає в тому, що значення адміністративно-правового забезпечення у сфері навколишнє природне середовище зумовлено його спрямованістю на гарантування екологічної безпеки як складової національної безпеки, здатністю своєчасно попереджати негативні екологічні процеси та потребою адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу. Водночас у науці адміністративного права відсутнє єдине розуміння адміністративно-правового забезпечення реалізації права на безпечне довкілля. Наявні визначення відображають переважно нормативний бік явища, ототожнюють механізм забезпечення з переліком заходів або зводять його мету до оздоровлення довкілля. Дискусійним залишається співвідношення загальної моделі забезпечення з її функціонуванням в умовах воєнного стану. Статтю присвячено з'ясуванню сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на безпечне навколишнє природне середовище. Розкрито правомочності, що утворюють зміст цього права, та форми його реалізації. Проаналізовано доктринальні підходи до розуміння адміністративно-правового забезпечення та механізму забезпечення екологічної безпеки, виявлено їх нормативістську спрямованість. Обґрунтовано розуміння механізму як багаторівневої динамічної системи, що поєднує нормативний, інституційний, функціональний і ціннісно-світоглядний рівні. Доведено, що метою забезпечення є не лише оздоровлення довкілля, а й управління екологічними ризиками. Встановлено, що воєнний стан є особливим режимом функціонування механізму. Зроблено висновок, що адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на безпечне навколишнє природне середовище слід розуміти як упорядковану систему адміністративно-правових норм, принципів, засобів публічного адміністрування та діяльності уповноважених органів (посадових осіб), у тому числі інституцій громадянського суспільства, спрямовану на створення і реалізацію правових умов для життя в екологічно безпечному середовищі, запобігання та усунення екологічних загроз, забезпечення доступу громадян до екологічної інформації, участі у прийнятті рішень і захисту порушених екологічних прав. Реалізація права на безпечне навколишнє природне середовище є багаторівневим процесом, який поєднує правомочності особи на власні та на чужі дії і здійснюється у формах використання, виконання, додержання та застосування. Адміністративно-правове забезпечення цього права ширше за його охорону, оскільки охоплює формування правових, організаційних і матеріальних передумов реалізації права, а не лише реагування на правопорушення.

***Ключові слова:*** *адміністративно-правове забезпечення, право на безпечне довкілля, екологічна безпека, адміністративно-правовий механізм, публічне адміністрування, екологічні права громадян, воєнний стан.*

---

© ДОНЧЕНКО М. В. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права) https://orcid.org/0009-0003-1619-3943

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The relevance of the article lies in the fact that the importance of administrative and legal support in the field of the environment is determined by its focus on guaranteeing environmental safety as a component of national security, the ability to timely prevent negative environmental processes and the need to adapt legislation to the standards of the European Union. At the same time, in the science of administrative law there is no single understanding of the administrative and legal support for the implementation of the right to a safe environment. The existing definitions reflect mainly the normative side of the phenomenon, identify the mechanism of support with a list of measures or reduce its goal to environmental improvement. The correlation of the general model of support with its functioning under martial law remains debatable. The article clarifies the essence, content and features of administrative and legal support for the exercise of citizens' right to a safe natural environment. The powers that form the content of this right and the forms of its exercise are revealed. Doctrinal approaches to administrative and legal support and to the mechanism of environmental safety are analysed, and their normativist orientation is identified. The mechanism is substantiated as a multi-level dynamic system that combines normative, institutional, functional and value-based levels. It is proved that its purpose covers not only environmental improvement but also environmental risk management. Martial law is shown to be a special mode of operation of the mechanism. It is concluded that the administrative and legal support for the implementation of the right of citizens to a safe environment should be understood as an orderly system of administrative and legal norms, principles, means of public administration and activities of authorized bodies (officials), including civil society institutions, aimed at creating and implementing legal conditions for living in an environmentally safe environment, preventing and eliminating environmental threats, ensuring citizens' access to environmental information, participation in decision-making and protection of violated environmental rights. The implementation of the right to a safe environment is a multi-level process that combines the rights of a person to his own and other people's actions and is carried out in the forms of use, execution, observance and application. The administrative and legal support for this right is broader than its protection, since it covers the formation of legal, organizational and material prerequisites for the implementation of the right, and not only responding to violations.

***Key words:*** *administrative and legal support, right to a safe environment, environmental safety, administrative and legal mechanism, public administration, environmental rights of citizens, martial law.*

**Постановка проблеми.** Природні об'єкти та їх ресурси становлять матеріальну основу існування людини. Від їх якості залежать рівень життя, стан здоров'я, добробут населення та можливість сталого розвитку. Посилення глобальних екологічних загроз, пов'язаних з антропогенною зміною клімату та інтенсивним розвитком техніки, зумовлює потребу в консолідації зусиль держави і світової спільноти.

Для України ця проблематика набула особливої гостроти. Збройна агресія російської федерації спричинила значні втрати довкіллю: станом на початок 2026 року загальна сума підтверджених збитків перевищила 6,4 трлн. грн. За таких умов особливої ваги набуває створення дієвого механізму захисту довкілля. Значення адміністративно-правового забезпечення у цій сфері зумовлено його спрямованістю на гарантування екологічної безпеки як складової національної безпеки, здатністю своєчасно попереджати негативні екологічні процеси та потребою адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу.

Водночас у науці адміністративного права відсутнє єдине розуміння адміністративно-правового забезпечення реалізації права на безпечне довкілля. Наявні визначення відображають переважно нормативний бік явища, ототожнюють механізм забезпечення з переліком заходів або зводять його мету до оздоровлення довкілля. Дискусійним залишається співвідношення загальної моделі забезпечення з її функціонуванням в умовах воєнного стану. Це зумовлює актуальність обраної теми.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У праці В. Полубатко розкрито сутність адміністративно-правового забезпечення реалізації приватними особами права на безпечне довкілля [1]. У праці І. Личенко сформульовано поняття та ознаки адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки [2]. В. Комарницький і Р. Сабіров дослідили механізм такого забезпечення

та його складові [3]. О. Голов і В. Сивицький проаналізували доктринальні підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки [4; 5]. У дослідженні Х. Марич окреслено мету та завдання цього механізму [6]. Д. Запольський розкрив специфіку забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану [7]. Питання адміністративно-правового регулювання екологічної безпеки висвітлено також у працях В. Лазаренка [8]. Водночас потребують додаткового аналізу структура механізму забезпечення, його мета і завдання, а також місце воєнного стану в загальній концепції забезпечення екологічної безпеки держави.

**Метою статті** є з'ясування сутності, змісту та особливостей адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на безпечне навколишнє природне середовище, визначення його мети і завдань, а також формулювання авторського визначення цього поняття.

**Виклад основного матеріалу.** Стаття 50 Конституції України закріплює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування шкоди, завданої його порушенням. Стаття 13 гарантує громадянам право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу [9]. Тому гарантування екологічних прав належить до провідних обов'язків держави і визначає зміст адміністративно-правової діяльності.

Реалізація права на безпечне довкілля пов'язана з комплексом правомочностей особи і має дуалістичний характер. Правомочності на власні дії охоплюють можливість вчиняти дії щодо збереження і відновлення довкілля, підтримувати безпечні умови життя, попереджати або припиняти екологічно небезпечні явища правомірними засобами. Правомочності на чужі дії надають особі право вимагати від інших суб'єктів, насамперед органів публічної влади, дотримання екологічних норм і стандартів. Вони реалізуються не лише через вимоги особи, а й завдяки виконанню кореспондуючих обов'язків іншими суб'єктами. Отже, це право є і індивідуальним благом, і суспільною цінністю, що забезпечується поєднанням приватної ініціативи з адміністративно-правовими механізмами [1, с. 194–195].

Розрізняють чотири форми реалізації цього права. Використання означає активне здійснення можливостей, наданих екологічним законодавством. Виконання полягає в дотриманні зобов'язуючих норм. Додержання передбачає утримання від дій, заборонених законом. Застосування характеризує діяльність уповноважених органів і посадових осіб, які ухвалюють індивідуальні рішення в конкретних ситуаціях. Ці форми поєднують особисту ініціативу громадян із виконанням державою обов'язків у сфері публічного управління [10].

Категорію «забезпечення» доцільно відмежовувати від категорії «охорона». Охорона передбачає передусім реагування на вже вчинені правопорушення та відновлення порушених прав. Забезпечення є комплекснішим процесом, що охоплює формування правових, організаційних і матеріальних передумов належної реалізації прав. Воно виражає діяльність суб'єктів, відповідальних за виконання охоронних функцій, і водночас охоплює систему закріплених у правових нормах інструментів, методів і процедур.

Розуміння адміністративно-правового забезпечення як динамічної діяльності пояснюється значенням слова «забезпечити», тобто створити надійні умови для здійснення чого-небудь, захистити кого-небудь, що-небудь від небезпеки [11, с. 375]. Проте захист від небезпеки не є єдиною метою адміністративно-правового забезпечення. Його сутність полягає у формуванні всіх умов ефективного функціонування об'єкта правового впливу. Ідеться не лише про закріплення екологічних гарантій у правових актах, а й про створення умов для їх практичної реалізації в межах адміністративно-правових процедур.

На думку В. Полубатко, адміністративно-правове забезпечення в цій сфері «є урегульованою нормами адміністративного права діяльністю суб'єктів публічної адміністрації із публічного адміністрування сфери охорони навколишнього природного середовища, яка спрямована на забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля за допомогою контролю і нагляду за дотриманням законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, ліцензування і видачі інших документів дозвільного характеру, державної реєстрації та реалізації інших функцій публічного адміністрування» [1, с. 198]. Зміст такої діяльності охоплює систему гарантій застосування державно-правових, екологічних, організаційних, технічних та інших заходів у сфері екологічної безпеки, а також їх реалізацію як цілеспрямований вплив органів публічного управління на суспільні відносини [2, с. 166].

Узагальнення наведених підходів дає підстави стверджувати, що адміністративно-правове забезпечення становить особливий вид комплексного впливу держави на суспільну життєдіяльність. Такий вплив здійснюється на основі владних повноважень, але обмежується інститутами суспільного контролю, що є необхідною умовою реалізації принципу верховенства

права [12, с. 58]. У сфері реалізації екологічних прав комплексність забезпечення виявляється в поєднанні профілактичних, регулятивних і контрольних заходів. Їх мета полягає передусім у формуванні системи інструментів, яка мінімізує ризики для життя і здоров'я людини. Така система реалізується через контроль за дотриманням екологічних норм, дозвільні дії, екологічні експертизи та аудит.

Викладене дає змогу визначити ключові риси адміністративно-правового забезпечення реалізації права на безпечне навколишнє природне середовище. Воно є різновидом соціального управління у сфері взаємодії людини з довкіллям; має державний характер, оскільки держава закріплює правила екологічної поведінки нормами позитивного права; здійснює спрямовуючий і координуючий вплив на відносини з охорони та використання природних ресурсів; реалізується за допомогою правових норм і спеціальних адміністративно-правових засобів; має кінцевою метою створення належного екологічного порядку.

Слушною видається позиція В. Комарницького та Р. Сабірова, які під механізмом адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки розуміють цілісну систему правових заходів нормативного впорядкування організації і функціонування об'єктів управління, а також впливу на суспільні відносини у сфері екологічної безпеки з метою виконання суб'єктами обов'язків щодо охорони довкілля та захисту екологічних прав громадян в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів [3, с. 182].

Близький підхід містять праці О. Голова та В. Сивицького. Учені визначають адміністративно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки як цілісну систему адміністративно-правових норм і структурно взаємопов'язаних суб'єктів, що спрямована на реалізацію екологічної функції держави і має організаційний, упорядковуючий та регулятивний характер. У його структурі виокремлено правову основу та інституційний блок уповноважених державних органів, а ефективність впливу пов'язано з комплексом рекомендаційних, превентивних, відновлювальних і каральних заходів [4, с. 201; 5, с. 130].

Разом із тим такий підхід має певні обмеження. По-перше, він схильний до нормативізму і недостатньо враховує реальний рівень взаємодії органів та ефективність еколого-охоронних заходів. По-друге, визначення механізму як «цілісної системи» фактично дублює загальні визначення адміністративно-правового забезпечення, що знижує аналітичну цінність поняття. По-третє, перелік заходів впливу не охоплює економіко-правових інструментів, зокрема податків і «зелених» інвестицій, поширених у державах Європейського Союзу.

Більш обґрунтованим видається визначення адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки як багаторівневої динамічної системи, що поєднує чотири рівні. Нормативний рівень охоплює конституційні положення, норми адміністративного та екологічного законодавства і міжнародно-правові стандарти. Інституційний рівень становить система органів загальної та спеціальної компетенції, судових, контрольно-наглядових і громадських інституцій. Функціональний рівень утворюють превентивні, регулятивні, контрольні, відновлювальні і каральні заходи. Ціннісно-світоглядний рівень передбачає формування екологічної культури і правосвідомості.

Таке бачення дає змогу розглядати механізм як реальний процес, у якому правові засади та інституції набувають значення лише за умови їх ефективного застосування і взаємодії. Спрямованість адміністративно-правової діяльності полягає у створенні умов реалізації права на безпечне довкілля на індивідуальному і суспільному рівнях, зокрема через превентивну практику.

Визначення мети адміністративно-правового забезпечення має ключове значення, оскільки мета є не самодостатнім результатом, а вихідною передумовою діяльності, що визначає її спрямованість [6, с. 120]. На думку Х. Марич, мета такої діяльності полягає у формуванні системи заходів, спрямованих на оздоровлення довкілля, зменшення впливу забруднювальних чинників і досягнення стану екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людини [6, с. 120]. Цей підхід має низку обмежень. По-перше, він є результатоцентричним і не враховує превентивної, регуляторної, координаційної, стимулюючої та контрольної функцій механізму. По-друге, він фактично ототожнює механізм із набором заходів, тоді як механізм є структурно-інституційною системою норм, інститутів і адміністративних процедур. По-третє, у ньому бракує акценту на інтеграції міжнародних екологічних стандартів.

Оздоровлення довкілля є ідеалізованою перспективою. У реальних умовах механізм спрямований на управління ризиками, їх мінімізацію та локалізацію. Тому його мету доцільно розглядати як забезпечення балансу між правами людини на безпечне довкілля, інтересами держави у сфері екологічної безпеки та потребами сталого розвитку.

Окремої уваги заслуговує позиція Д. Запольського, який трактує адміністративно-правове забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану як взаємоузгоджену систему норм, принципів, методів адміністративного права та діяльності уповноважених суб'єктів, спрямовану на охорону і відновлення екологічної безпеки в умовах збройної агресії. До рис цього механізму вчений відносить подолання наслідків злочинів агресора проти довкілля, протидію ядерному тероризму, запобігання використанню заборонених видів зброї та міжнародне співробітництво [7, с. 543].

Наведене визначення видається декларативним, оскільки дублює завдання державної екологічної політики. У ньому не конкретизовано юридичні інструменти: адміністративні процедури, контрольно-наглядові механізми і санкції. Звуження проблематики до воєнного стану обмежує універсальність концепції, адже забезпечення має діяти і в мирний, і у воєнний час, змінюючись лише за інтенсивністю заходів. У період воєнного стану основна увага зосереджується на відновлювальних і компенсаторних заходах, а в мирний час — на запобіжних і планово-управлінських механізмах. Отже, воєнний стан є специфічним режимом функціонування механізму, а не самостійною концептуальною категорією. Протидія ядерному тероризму і заборонені види зброї належать до сфери міжнародного гуманітарного та кримінального права, тому їх віднесення до ознак забезпечення розмиває предмет адміністративно-правового регулювання.

З огляду на це адміністративно-правове забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану доцільно розуміти як модифіковану систему превентивних, регулятивних, контрольних і відновлювальних заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та спеціальними інституціями у сфері екологічної безпеки. Ця система ґрунтується на принципах верховенства права, пропорційності, відкритості та міжнародної співпраці.

Узагальнюючи, метою адміністративно-правового забезпечення реалізації права на безпечне довкілля слід визнати впровадження інструментів публічного адміністрування, спрямованих на попередження антропогенних загроз, гарантування екологічних прав громадян та підтримання оптимального співвідношення між соціально-економічним розвитком і охороною природного середовища. Ця мета досягається через системний екологічний моніторинг, міжвідомчу координацію та реагування на екологічні виклики.

Мета адміністративно-правового забезпечення конкретизується в завданнях, які в сукупності створюють умови для належного функціонування механізму та посилюють гарантії реалізації екологічних прав громадян [8]. До ключових завдань доцільно віднести: встановлення правових норм і процедур діяльності органів публічної влади у сфері охорони довкілля; формування ефективної системи державного нагляду та контролю за дотриманням екологічного законодавства; своєчасне запобігання та усунення екологічних загроз і наслідків антропогенної діяльності; створення дієвих механізмів доступу громадян до екологічної інформації, участі у прийнятті рішень, адміністративного і судового захисту порушених прав; координацію дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування для реалізації єдиної екологічної політики на національному і регіональному рівнях; запровадження механізмів екологічного моніторингу; інтеграцію екологічних пріоритетів у практику публічного адміністрування з урахуванням міжнародних зобов'язань України.

**Висновки.** Отже, адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на безпечне навколишнє природне середовище слід розуміти як упорядковану систему адміністративно-правових норм, принципів, засобів публічного адміністрування та діяльності уповноважених органів (посадових осіб), у тому числі інституцій громадянського суспільства, спрямовану на створення і реалізацію правових умов для життя в екологічно безпечному середовищі, запобігання та усунення екологічних загроз, забезпечення доступу громадян до екологічної інформації, участі у прийнятті рішень і захисту порушених екологічних прав.

Реалізація права на безпечне навколишнє природне середовище є багаторівневим процесом, який поєднує правомочності особи на власні та на чужі дії і здійснюється у формах використання, виконання, додержання та застосування. Адміністративно-правове забезпечення цього права ширше за його охорону, оскільки охоплює формування правових, організаційних і матеріальних передумов реалізації права, а не лише реагування на правопорушення.

**Список використаних джерел:**

1. Полубатко В. В. Сутність адміністративно-правового забезпечення реалізації приватними особами права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36), т. 1. С. 192–199. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.3-1.29.

2. Личенко І. Поняття та ознаки адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2017. № 876. С. 163–169.

3. Комарницький В. М., Сабіров Р. Ф. Механізм адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки: поняття та складові. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2015. Вип. 1. С. 179–188.

4. Голов О. Сучасні доктринальні підходи до визначення понять «Адміністративно-правове забезпечення права на безпечне довкілля для життя і здоров'я» та «Механізми адміністративно-правового забезпечення права на безпечне довкілля для життя і здоров'я». *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 196–203.

5. Сивицький В. С. Актуальні підходи до поняття адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 128–132.

6. Марич Х. Мета та завдання адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 10. С. 118–121.

7. Запольський Д. Є. Поняття «адміністративно-правове забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні в умовах воєнного стану» та його характерні риси. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 540–544.

8. Лазаренко В. А. Адміністративно-правове регулювання екологічної безпеки в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 22 с.

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

10. Лушпаєв С. О. Деякі аспекти реалізації громадянами права на безпечне для життєдіяльності атмосферне повітря. *Форум права*. 2008. № 2. С. 339–343.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

12. Марчук М. П. Публічне адміністрування телебачення і радіомовлення : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 247 с.

*Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025*
*Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025*
*Дата публікації: 25.09.2025*